

Załącznik do Regulaminu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK „Twierdza Kostrzyn”

Pierwsze fortyfikacje w Kostrzynie stanowił zamek zbudowany w XV wieku. Nowoczesne fortyfikacje wzniesiono w czasie, gdy był stolicą Nowej Marchii w drugiej połowie XVI wieku. Miasto otoczono wtedy fortyfikacjami bastionowymi zaprojektowanymi na wzór włoski, które częściowo przetrwały do dziś. Była to twierdza, która po jej ukończeniu w 1590 r. jedna z najznakomitszych dzieł architektury fortyfikacyjnej ówczesnej XVI wiekowej Europy. Tworzyło ją 6 bastionów : Król, Królowa, Księżniczka, Filip- bastiony narożne i Książę, Brandeburgia – bastiony pośrednie oraz 3 raweliny: rawelin Albrecht, rawelin Christian Ludwig, rawelin Wilhelm August. Aktualnie istnieją pozostałości rawelinu August – Wilhelm. Twierdza była stopniowo rozbudowywana o nowe elementy przez następne stulecia. W latach osiemdziesiątych XIX wieku Kostrzyn stał się twierdzą fortową - wokół miasta zbudowano pierścień czterech fortów: Fort Czarnów, Fort Gorgast, Fort Sarbinowo, Fort Żabice. Są one zachowane w różnym stopniu do dziś. Miasto Kostrzyn nad Odrą zostało bardzo poważnie zniszczone w 1945 (95% budynków), a wraz z nim duża część dawnych umocnień bastionowych. Zachowane części są obecnie poddawane restauracji. Obecnie teren twierdzy przedzielony jest granicą polsko-niemiecką, przy czym większość obiektów dawnej twierdzy znajduje się po stronie polskiej. Turystycznie wykorzystany jest jedynie Fort Gorgast znajdujący się w Niemczech, oraz Bastion Filip, Brama Chyżańska i Brama Berlińska (będące elementami składowymi miasta-twierdzy) po stronie polskie

1.Fort Czarnów - (1887-1890) wielkość 10,34 ha. Jeden z czterech fortów twierdzy Kostrzyn (pozostałe forty Gorgoszcz (Gorgast), Sarbinowo i Żabice). Założenia, miały chronić twierdzy głównej, jednak rozwój techniki militarnej nastąpił tak szybko, że straciły one swój strategiczny cel zanim ostatecznie oddano je do użytku. Do I Wojny Światowej, oświetlane były lampami naftowymi a komunikację ze światem przewidywano za pomocą gołębi pocztowych. Forty zbudowano z cegły, posiadały także wały ziemne dla artylerii i dolne dla piechoty.

2. Fort Gorgast Decyzja o wzniesieniu wokół Kostrzyna pierścienia umocnień zapadła w 1883 roku. Fort Gorgast był jednym z czterech tworzących go budowli. Miał zapewnić ochronę Twierdzy z zachodniego brzegu Odry. Jego budowa trwała sześć lat. Wzniesiony został na płaskim polu uprawnym, otoczony 42 metrowej szerokości i 3 metrowej głębokości fosy. Przejście w bramie głównej zabezpieczone zostało kratą forteczną i mostem zwodzonym. Dostępu do bramy broniły zaopatrzone w ryglujące ją strzelnice, odwachy umieszczone po obu jej stronach. Wewnątrz fortu znajdują się trzy jednokondygnacyjne, równoległe do siebie i podzielone otwartymi dziedzińcami bloki ceglane: ostroróg bramny, koszary środkowe oraz koszary czołowe. Bloki koszarowe łączy korytarz komunikacyjny w który znajduje się funkcjonująca do dziś studnia artezyjska o głębokości 90 metrów. Innym dowodem kunsztu budowniczych jest prochownia z systemem zabezpieczeń ograniczającym skutki ewentualnej eksplozji zgromadzonych tam materiałów. Większość pomieszczeń fortu to kazamaty zaplanowane jako schronienie dla około 200piechurów i 60 artylerzystów. Od 9 września 1997 roku budowla podlega ochronie jako

3.Fort Sarbinowo (niem. *Fort Zorndorf*) - zbudowany w latach 1883-1887 roku fort artyleryjski, będący częścią Twierdzy Kostrzyn, znajdujący się w pobliżu Kostrzyna nad Odrą. W 2006 roku obiekt został zinventaryzowany w ramach projektu "Baltic Fort Route"

4.Fort Żabice - (1887-1890) wielkość 4,50 ha. Jeden z czterech fortów twierdzy Kostrzyn (pozostałe forty Czarnów, Gorgoszcz (Gorgast) i Sarbinowo). Założenia, miały chronić twierdzy głównej, jednak rozwój techniki militarnej nastąpił tak szybko, że straciły one swój strategiczny cel zanim ostatecznie oddano je do użytku. Forty zbudowano z cegły, posiadały także wały ziemne dla artylerii i dolne dla piechoty. W Forcie Żabice przez okres kilkudziesięciu lat składowano odpady chemiczne (tzw. mogilnik), który w pełni zutylizowano ok. 2000 roku.

5.Bastion Filip (niem. *Bastion Philipp*) - jeden z bastionów twierdzy Kostrzyn, w jej południowo-zachodniej części, nieopodal Bramy Chyżańskiej. Powierzchnia łączna bastionu wynosi 1.769,74 m², zaś kubatura - 18.582,27 m³. Jeszcze w XVI wieku pod murami bastionu do Odry wpływała Warta (widocznym śladem zmiany biegu rzeki przez francuskich inżynierów jest koryto fosy wokół bastionu).Od XIX wieku obiekt całkowicie cywilny (stacja pomp wodociągowych, wybudowanych w latach 1891-1892). Od 1929 znajdowała się w nim ekspozycja muzealna poświęcona Twierdzy Kostrzyn (*Kasematen Museum*). Kazamaty bastionu, przykryte sklepieniem kolebkowym, można zwiedzać po uprzednim umówieniu się z przewodnikiem.

6. Bastion Król w literaturze pierwszy raz pojawia się około roku 1537, kiedy Jan Kostrzyński decyduje się na budowę twierdzy. Od tamtego czasu był stale przebudowywany zmieniając swoją formę i kształt. Inżynierowie włoscy, holenderscy, francuscy czy niemieccy stale go modernizowali, aby spełniał należycie swoje funkcje militarne, kluczowe dla obrony Twierdzy Kostrzyn. Uważany jest za najstarszą budowlę tego typu w Europie. Usytuowany był w narożu twierdzy z kierunku, z którego forteca była najbardziej narażona na atak. Podczas gdy inne bastiony zmieniały swoje przeznaczenie z wojskowego w cywilne, Bastion Król miał być najdłużej bronionym obiektem Kostrzyna. Podobno na samym narożniku, w miejscu gdzie stał potem obelisk, dowódca oddziału atakującego bastion zatknął czerwoną flagę, która była symbolem zdobycia "Bramy na Berlin". Dla uczczenia bohaterstwa żołnierzy walczących w bitwie kostrzyńskiej, kluczowej do zdobycia Berlina, taras bastionu został przekształcony w symboliczny Cmentarz Radziecki. Istniał on tutaj w latach 1945-2009 kiedy po ekshumacji przestał całkowicie istnieć.

7. Brama Chyżańska (niem. *Kietzer Tor*) - jedna z bram twierdzy Kostrzyn, w jej południowo-zachodniej części, nieopodal Bastionu Filip. W 1630 przed bramą wybudowano rawelin Wilhelma Augusta (*Revelin August-Wilhelm*). Modernizowana w 1888, zniszczona w czasie II wojny światowej. Odrestaurowana w latach 2007-2008 przy wykorzystaniu środków unijnych.

8 .Brama Berlińska została wybudowana w drugiej połowie XVI wieku. Początkowo miała jedną komorę i nazywana była Bramą Gorzyńską (Długiej Grobli). Stanowiła ostatnie z trzech przegrodzonych przejść, które trzeba było minąć, aby dostać się do miasta. Wówczas przedostać się przez nią można było tylko przez drewniany, zwodzony most. Do dzisiaj zachowane filary dźwigały zapewne masywną bramę. Udostępniona dla podróżnych została dopiero w roku 1604 ze względów obronnych. W pierwotnej formie nad bramą znajdował się budynek, będący mieszkaniem służbowym dowódcy załogi, a w XIX wieku inżyniera twierdzy. Swoją obecną kształt i nazwę przybrała w latach 1877-79. Wtedy też miejsce mostu, głównie ze względów komunikacyjnych, zajęła szeroka grobla oraz pojawiły się dwie komory. Pojawienie się tramwajów w Kostrzynie spowodowało, że przebiegała przez nią dwutorowa trakcja tramwajowa, po której do dzisiaj widać ślady na sklepieniu. Najprawdopodobniej wówczas pojawił się napis "Boehmerwald" ("Czeski Las") wskazujący zarazem pobliską gospodę i jednocześnie rekreacyjny park. W 1931 roku, po likwidacji siostrzanej Bramy Sarbinowskiej, umieszczono nad nią żelaznego orła pruskiego, co ukształtowało ostatecznie jej charakterystyczny wygląd. Obecnie Brama Berlińska została niemal w całości odrestaurowana i jest bezpłatnie udostępniona dla zwiedzających. W pomieszczeniach bramnych znajduje się także Punkt Informacji Turystycznej oraz ekspozycja zabytków pochodzących ze Starego i Nowego Miasta. Największą atrakcją Muzeum jest cynowe wieko trumny Katarzyny Brunszwickiej (1518-1574), żony założyciela twierdzy - Margrabiego Jana Hohenzollerna. Można tu także zakupić pamiątki i wydawnictwa Muzeum Twierdzy Kostrzyn dotyczące Starego Miasta.

9. Pozostałości zabudowy Starego Miasta (fundamenty budynków i piwnic) **Twierdzy Kostrzyn. Ruiny miasta „Kostrzyńskie Pompeje”**